

30. Федчук О., *прот. Музичне виховання і кліросний послух у Волинській духовній семінарії (1945-1964) / прот. О. Федчук // Історія та сучасність Православ'я на Волині: матеріали IV науково-практичної конференції (Луцьк, 12-14 листопада 2013 р.). – Волинська єпархія УПЦ, Волинська духовна семінарія, Видавничий відділ Волинської єпархії. – Луцьк, 2013. – С. 168-173.*

31. Войналович В.А. *Духовні навчальні заклади України (друга половина 40-х - перша половина 60-х рр. ХХ ст.) / В. А. Войналович // Український історичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 24-38; 2003. – № 4. – С. 61-74.*

**Світлана ЧИБИРАК, Геннадій БОНДАРЕНКО, Алла ДМИТРЕНКО,
Олексій ЗЛАТОГОРСЬКИЙ, Сергій ПАНИШКО (Луцьк)**

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КАМІНЬ-КАШИРСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Швидкі темпи урбанізації населення, поширення наукових знань, заборона окремими релігійними течіями дотримуватись традиційних вірувань, спричиняють зникнення з української етнокультури окремих явищ, промислів і ремесел, свят, традицій та звичаїв, тому локальні дослідження традиційно-побутової культури українців є актуальними. Розуміючи нагальну потребу фіксації та збереження для нащадків відомостей з історії, повсякденного життя та культури українців, між Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки та Камінь-Каширською районною адміністрацією було укладено угоду щодо проведення у цьому районі польових практик студентами спеціальностей «Історія» і «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури».

Влітку 2014 року практика проходила з 01 по 21 липня у три заїзди: I підгрупа 01-07 липня (база – школа с. Пнівне; керівники практики Геннадій Васильович Бондаренко та Світлана Вікторівна Чибирак); II підгрупа – 08-14 липня (база – школа с. Грудки, керівники – Сергій Дмитрович Панишко і Алла Адамівна Дмитренко); III підгрупа – 15-21 липня (база – школа с. Черче, керівники – Олексій Євгенович Златогорський, Алла Адамівна Дмитренко, Світлана Вікторівна Чибирак). На другому етапі до участі в експедиційному обстеженні району долучилися працівники Волинського краєзнавчого музею, зокрема, Людмила Андріївна Мірошниченко-Гусак – завідувач відділу етнографії та народних промислів і науковий працівник цього відділу Оксана Миколаївна Моренчук.

Для проведення практики необхідно було забезпечити: 1) перевезення студентів з м. Луцьк до бази практики (школа с. Пнівне, с. Грудки, с. Черче) та від бази практики до м. Луцьк; 2) базу практики (місце для проживання); 3) харчування; 4) перевезення студентів з бази практики до населеного пункту, передбаченого планом практики. Оскільки такий вид співпраці був новим для обох сторін, то не всі моменти були узгоджені.

Практика мала на меті провести окремі археологічні розвідки в краї, а також зібрати польові матеріали з різноманітних проблем традиційно-побутової культури та історії мешканців Камінь-Каширщини.

Для реалізації мети було поставлено такі завдання: 1) дослідити та проаналізувати матеріали, пов'язані з: народною агрокультурою (обробіток землі); традиційним тваринництвом; допоміжними заняттями (збиральництво, рибальство, мисливство, бджільництво); промислами і ремеслами (обробка вовни і волокна, ткацтво, обробка дерева, шкіри, металу, плетіння, лісовий промисел, та ін.); поселенням, народним житлом та господарськими спорудами; народним одягом; народною їжею; календарними святами і обрядами; святами життєвого циклу людини (весілля; обряди, пов'язані з народженням дитини; похороноподібний обряд); світоглядними уявленнями і віруваннями; народними знаннями (народна математика і метрологія, народна астрономія, народна метеорологія, народна медицина та ветеринарія, народна ботаніка, зоологія, землезнавство, народна педагогіка); декоративно-вжитковим мистецтвом села (вишивка, художнє ткацтво, художня деревообробка, плетіння та ін.); відомостями про досліджуваний населений пункт: динаміка чисельності мешканців та будинків у селі; назви населеного пункту в різні історичні періоди та їх походження; історія села; соціально-культурні заклади села; відомості про цікавих або відомих людей; про зниклі довколишні населені пункти (села, хутори); топонімікою; пам'ятками історії та культури у населеному пункті; етнічною ситуацією у населеному пункті, регіоні; 2) провести археологічні розвідки в краї; 3) поповнити фонди музеїв; 4) підготувати видання збірника матеріалів, зібраних у ході практики.

Порядок проведення практики включав два етапи: 1) збір аудіо, відео, фото матеріалів і предметів матеріальної культури українців (на виконання відводився один тиждень для кожної з підгруп); 2) розшифрування записів, складання паспортів до відео і фото матеріалів, написання описів до предметів

матеріальної культури, оформлення звіту з проблеми, що досліджувалася під час практики (на виконання відводилося два тижні).

Студентам було надано питальники з різних питань традиційно-побутової культури, краєзнавства. Частина з них брала участь у пошуках городища на березі озера у с. Качин (проводили шурфування) і описі пам'ятки історії – оборонних валів, зроблених у період Першої світової війни під час Брусилівського прориву.

В ході практики студенти працювали з етнографічними питальниками, краєзнавчими та топонімічними анкетами. Топонімічні анкети є важливим джерелом не лише для дослідників-лігністів, а й для археологів оскільки топоніми можуть зберегти до сучасності пам'ять про городища, торговища тощо. Краєзнавчі анкети допоможуть виявити інформацію про маловідомі події в краї: військові дії, партизанські загони, військові поховання, формування та діяльність колгоспів, побудову шкіл та клубів та ін.

Перша підгрупа обстежила села: Кримне, Брониця, Соснівка, Пнівне, Фаринки, Волиця. Друга підгрупа працювала у селах: Ворокомле, Видерта, Грудки, Осівці, Залазько. Третя підгрупа студентів досліджувала села: Підбороччя, Черче, Хотешів, Мельники-Мостище, Мостище, Бузаки.

Вивчення традиційно-побутової культури мешканців Полісся дає можливість відтворити повсякденне життя селян та їх святково-обрядову культуру.

Незважаючи на малородючі ґрунти, основним заняттям мешканців Камінь-Каширщини було хліборобство. Земля – основне багатство селянина, адже вона забезпечувала сім'ю продуктами харчування, рослинами, з яких виготовляли тканини та ін. Студентами було зафіксовано перелік культур, які вирощували в селі, терміни їх посіву і збору, а також хліборобські обрядодії, які мали забезпечити вдалий майбутній урожай.

Необхідно зазначити при проведенні опитувань мешканців названих сіл студенти зафіксували відомості про склад і кількість худоби в господарствах, заготівлю кормів, форми випасу тварин (індивідуальний та колективний), звичаї, пов'язані з їх утриманням. Так, повсюдно поширеними є звичаї, приурочені до першого вигону корови на пасовище: її били свяченою вербою, клали перед твариною сокиру, щоб вона переступила та ін.

Лісові багатства поліського краю сприяють розвитку галузей господарювання безпосередньо пов'язаних з лісом – збирання ягід, грибів, трав. Зафіксовані звичаї початку збирання ягід на Десятуху, коли достигає (інколи залишається) десята ягода; примовки до першої ягоди: «Нова-новинка, щоб не боліла голова і спинка»; вірування, пов'язані зі збором лікарських рослин та ягід на Петрівського Івана (7 липня). Збирання ягід раніше супроводжувалося співом, тому в регіоні сформувався цикл так званих ягідних пісень.

Оскільки в обстежених селах природних водойм було мало, то рибальство не було надто розвинутим. Та все ж зібрані відомості про традиційні рибальські пристрої, які побутували у селах Бузаки, Осівці, Грудки та ін. В останньому селі промисел риби колись мав артільний характер. Респонденти з особливим занепокоєнням відзначають зменшення рибних запасів, особливо негативний вплив окремих промислових підприємств, які продовжують скидати викиди у водойми, зокрема у р. Турію.

Незначні відомості записані про мисливство, оскільки вже тривалий час для полювання необхідно мати дозволи. Проте, студентам вдалось зафіксувати відомості про мисливську фауну та її динаміку, особливо в останні роки – збільшення диких свиней, які завдають значної школи господарствам, і бобрів, що переривають дороги, загачують річечки, рівчаки та ін. Респонденти найчастіше зазначають, що на полювання ходили з вогнепальною зброєю, інколи копали мисливські ями, ставили капкани чи петлі.

З народних ремесел найбільше відомостей зібрано про ткацтво, яким займалися у кожній хаті. Ткацтво було необхідним видом робіт, адже воно забезпечувало людей одягом, тканинами інтер'єрного призначення (рядна, доріжки, рушники). Хоча це була досить важка і довготривала робота. Сьогодні в с. Кримне у приватного колекціонера стоїть ткацькі верстати, на якому працюють місцеві жительки. Крім того, у більшості обстежених сіл (Ворокомле, Черче, Грудки та ін.) щозими місцеві ткалі складають ткацькі верстати і тчуть здебільшого доріжки та рядна. Студенти отримали знання про традиційні способи обробки сировини (льону, конопель, вовни), виготовлення ниток та тканин. Зібрані відомості про назви пристосувань для обробки волокна.

З проблем матеріальної культури певні відомості зібрані про житло, одяг і харчування. Варто зауважити, що традиційне житло та одяг найбільше зазнали змін. Так, за час практики не вдалося зафіксувати жодного традиційного довоєнного житла, збереглися лише хати перевезені з хуторів, однак вони вже перебудовані. Зафіксовані вірування, що стосуються будівництва хати, наприклад, для житла не брали «виворотнів», «дерева-свічки» (зі стрижнем всередині), побитих блискавкою, бо це могло привезти

до аналогічних випадків з новобудовою і тими, хто там житиме.

В ході експедиції зафіксовано (методом фотофіксації) традиційний одяг поліщуків, який складався з сорочки, полотняних штанів, спідниці (полотняної, вовняної чи купованої тканини, декорованої «гальонами») і фартуха («перідника»), безрукавки для жінок, пояса-крайки (чоловічий пояс ширший за жіночий), постолів (як основного виду взуття) чи чобіт. Взимку чоловіки і жінки носили «пінжаки», кожухи чи одяг з сукна – «сернегу».

Традиційне харчування зазнало менших змін, хоча й доповнилося низкою нових продуктів, раніше невідомих поліщукам. До сьогодні існує система харчових заборон – м'ясоїдство під час постів; вживання до Спаса яблук батьками, у яких померли діти; споживання продуктів круглої форми в день Івана Головосіка (11 вересня) тощо.

Варто зауважити, що поліщуки особливо наголошують на великій ролі громади у їхньому житті. У зв'язку із цим було зафіксовано звичай взаємодопомоги, особливо під час будівництва нової оселі у випадку надзвичайної ситуації (наприклад, пожежі). Селяни намагалися побудувати добрі стосунки з своїми сусідами, ставлення до яких прирівнюється до ставлення до найближчої рідні.

Чи не найповніше зібрано інформацію про календарні обряди, особливо ті, що пов'язані з найбільшими в році святами – Різдом, Великоднем, Трійцею, а також святами, до яких прив'язувалися певні аграрні роботи – Юрій (6 травня, виганяють худобу), Довгий Іван (21 травня, садять огірки) та ін.

Досить повно зібрано матеріали про обряди життєвого циклу людини (родильна, весільна та поховальна обрядовість). Респонденти пам'ятають про те, що раніше до породіллі приходила баба, щоб «побабити» (допомогти породіллі під час пологів). За кумів батьки брали того, кого бажали, проте існує думка, що коли діти помирають, то потрібно взяти «стрічних» кумів, тобто тих людей, кого першими зустріли у день хрестин.

Весільна обрядовість включала в себе – сватання, підготовку до весілля, саме весілля та обрядові дії на наступний день після весілля. Сватання ділилося на власне договір між молодим і його батьками з нареченою і її батьками про весілля в неї в дома, та зустріч батьків нареченої та нареченого у нього в дома («запоїни»). Весілля складалося обрядових дій, пов'язаних з випіканням короваю, передня весілля (дівич-вечора), весілля (викупу молодої, вінчання, святкування в молодій та на наступний день в молодого).

Отримана інформація і щодо поховальної обрядовості, яку умовно можна поділити на передсмертельний етап (агонія), смерть, похорон та поминальні обрядові дії. Для полегшення мук людини під час агонії запалювали «стрітенську» свічку, якщо ж людина дуже довго не помирала та страждала, могли розібрати частину даху. Зафіксована відмінність між похороном одруженої і неодруженої людини. В останньому випадку «наряджали» померлу дівчину як молоду, одягали фату, подекуди пекли коровай. «Покойників» поминають впродовж усього року – Навський Великдень, Навська Трійця, поминальні суботи.

Цікавими є традиційні світоглядні уявлення та вірування. Поліщуки вірять, що є люди з «поганими очима». Зафіксовані розповіді про відьом, які доять чужих корів, «росавок» (русалок), що на Трійцю виходять у жито. Є також знаючі люди, «треба людей шукати», які можуть допомогти при зурочені, підвії та ін.

Певні матеріали зібрані і з галузі народних знань. Зокрема, цікавими є відомості з народної метеорології. Так, про швидку зміну погоди свідчила незвичайна поведінка домашніх птахів – «півень вечором співає на дощ». Низка прикмет, спрямованих на прогнозування погоди, стосувалася явищ неживої природи: заходом і сходом сонця, появою нового місяця, його зовнішнім виглядом тощо. Звертали увагу на погоду у певні календарні свята: «Як в Рuzдві, так в Петрі».

Таким чином, за час практики, проведеної у ряді сіл Камінь-Каширського району, зафіксовано відомості з різноманітних проблем традиційно-побутової культури українців. Студенти навчилися отримувати інформацію від людей старшого віку, аналізувати та порівнювати її з раніше відомими фактами. Також проведено археологічну розвідку в с. Качин Камінь-Каширського району, де виявлено городище – обійстя середньовічного лицаря XVI ст. Пам'ятки такого роду є маловивченими сучасною археологією. Її подальше дослідження дасть нову інформацію про побут середньовічної людини.

Результатом практики стали: аудіозаписи та їх текстовий аналог в електронній та паперовій формі; фотографії та паспорт до кожної фотокартки; відеоматеріал; предмети матеріальної культури з паспортами до них; звіти студентів та керівників з проблеми, яку вони досліджували. Всі зібрані матеріали зберігатимуться в Архіві Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки.